

नवलपरासी जिल्लाका साहित्यिक सङ्घ-संस्थाहरूको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस भरतपुरको नेपाली विभागको
स्नातकोत्तर तह (एम.ए.) द्वितीय वर्षको दसौं
पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

शिव पराजुली

त्रि.वि. दर्ता नं.: ६-३-१६-०६४-२००५

वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस

नेपाली विभाग

भरतपुर, चितवन

२०६७

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली विभाग स्नातकोत्तर (एम.ए.) तह दोस्रो वर्षका छात्र श्री शिव पराजुलीले नवलपरासी जिल्लाका साहित्यिक सङ्घ-संस्थाहरूको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । म उहाँको यस शोधकार्यसँग पूर्णतया सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति: २०६७।१२।१०

.....

दीननाथ पण्डित

उपप्राध्यापक

वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस

नेपाली विभाग

भरतपुर, चितवन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत

वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली विभाग

भरतपुर, चितवन

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस नेपाली विभाग, चितवनका छात्र शिव पराजुलीले स्नातकोत्तर तह (एम.ए.) नेपाली विषयको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गरेको नवलपरासी जिल्लाका साहित्यिक सङ्घ-संस्थाहरूको अध्ययन शीर्षकको यो शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कनसमिति

नाम	हस्ताक्षर
डा. नारायणप्रसाद खनाल
प्राध्यापक एवम् विभागीय प्रमुख	
दीननाथ शर्मा पण्डित
उपप्राध्यापक एवम् शोधनिर्देशक	
गोविन्दराज विनोदी
सहप्राध्यापक एवम् बाह्यविशेषज्ञ	

मिति: २०६०/१२/१६

कृतज्ञता ज्ञापन

नवलपरासी जिल्लाका साहित्यिक सङ्घ-संस्थाहरूको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्घाय, वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनको लागि तयार गरेको हुँ । प्रस्तुत शीर्षकमा अनुसन्धान गर्न स्वीकृति दिनु भएकोमा नेपाली विभागका विभागीय प्रमुख आदरणीय गुरु प्रा.डा. नारायणप्रसाद खनालप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा आफ्नो अमूल्य समय दिएर हार्दिक सहयोग गरी मलाई कुशल एवम् स्नेहयुक्त निर्देशन गर्नुहुने शोध निर्देशक आदरणीय गुरु उपप्राध्यापक दीननाथ शर्मा पण्डितप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्न आवश्यक सल्लाह-सुझाव दिनुहुने वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस नेपाली विभागका सम्पूर्ण आदरणीय गुरुजनप्रति म कृतज्ञ छु । यस्तै शोधपत्र तयारीका लागि विभिन्न पुस्तक एवम् शोधपत्रहरू उपलब्ध गराई सहयोग गर्ने सहायक प्रशासकद्वय शिवप्रसाद पोखरेल र विजयराज पण्डित एवम् पुस्तकालय परिवारप्रति पनि म हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

मैले शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा हार्दिकताका साथ सहयोग गर्ने नवलपरासी जिल्लाका विभिन्न सङ्घ संस्थाका पदाधिकारी, जिल्ला प्रशासन कार्यालयका कर्मचारीहरूप्रति धेरै आभारी छु। मेरो अध्ययन अनुसन्धानका लागि अनुकूल वातावरण सिर्जना गरी उचित समायोजन गर्नुहुने मेरा मातापिता माधवप्रसाद पराजुली-विष्णुमाया पराजुली तथा प्रसस्त समय दिएर अनुसन्धानमा लाग्न सहयोग गर्ने मेरी जीवन सङ्गिनी ईमा पराजुली र ज्ञानी छोरा समीर पराजुलीप्रति धन्यवाद दिन चाहन्छु । यस शोधपत्रलाई तयार गर्न सहयोग गर्ने मित्र टीका अर्याल तथा टङ्कण कार्यमा सहयोग गरिदिनुहुने दाजुभाइ विविध सेवा सेन्टर एण्ड कम्युनिकेशनका भाइ नवराज श्रेष्ठ तथा नवलपुर अफसेट प्रेसप्रति धेरै आभारी छु ।

अन्त्यमा, नवलपरासी जिल्लाका साहित्यिक सङ्घ-संस्थाहरूको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति: २०६०।१२।०१

.....
शिव पराजुली
वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली विभाग
भरतपुर, चितवन

विषयसूची
परिच्छेद: एक

	पृष्ठ संख्या
१. शोधपरिचय	१-६
१.१. शोधपरिचय	१
१.२. समस्या कथन	२
१.३. शोधकार्यका उद्देश्यहरू	२
१.४. पूर्वकार्यको विवरण र समीक्षा	३
१.५. शोधकार्यको औचित्य र महत्त्व	४
१.६. शोधकार्यको सीमाङ्कन	५
१.१०. सामग्री सङ्कलन	५
१.८. शोधविधि	५
१.९. शोधपत्रको रूपरेखा	६

परिच्छेद: दुई

२. नवलपरासीको साहित्यिक रूपरेखा	७-१६
२.१. नवलपरासी जिल्लाको परिचय	७
२.१.१. नवलपरासी जिल्लाको भौगोलिक स्थिति, नामकरण र हावापानी	७
२.१.२. जातजाति, धर्म, संस्कृति, भाषाभाषीको अवस्था	८
२.१.३. जनसङ्ख्या शिक्षा र स्वास्थ्य स्थिति	८
२.१.४. राजनैतिक तथा आर्थिक अवस्था	८
२.१.५. नवलपरासी जिल्लाका मन्दिर र तीर्थ स्थलहरू	१०
२.२. नवलपरासीको साहित्य सिर्जना परम्परा र पृष्ठभूमि	१२
२.२.१. नवलपरासी जिल्लाको साहित्यको थालनी	१२
२.२.२. नवलपरासी जिल्लाको साहित्यिक पृष्ठभूमि	१३
२.३. निष्कर्ष	१६

परिच्छेदः तीन

३. साहित्यिक सङ्घ संस्थाहरूको अध्ययन	१०-८६
३.१. विशुद्ध साहित्यिक सङ्घ-संस्थाहरू	१०
३.१.१. दर्ता भएका साहित्यिक सङ्घ-संस्थाहरू	१०
३.१.१.१. त्रिवेणी साहित्य परिषद्	१०
३.१.१.२. लालीगुराँस साहित्य कला प्रतिष्ठान	२५
३.१.१.३. नवलपरासी साहित्य परिषद्	२६
३.१.१.४. परासी नाट्य समाज	३४
३.१.१.५. जागरण साँस्कृतिक नाट्य समूह	३०
३.१.१.६. मध्यबिन्दु प्रज्ञा प्रतिष्ठान, नवलपरासी	३८
३.१.१.७. मगरभाषाका आदिकवि स्व.रेखबहादुर सारु मगर साहित्य प्रतिष्ठान	४२
३.१.१.८. प्रेमा वाङ्मय प्रतिष्ठान	४५
३.१.१.९. नारी साहित्य समाज	४८
३.१.२. दर्ता नभए पनि सक्रिय रहेका साहित्यिक सङ्घ संस्थाहरू	५१
३.१.२.१. समस्मृति साहित्य सेवा समिति	५१
३.१.२.२. अभितस्मृति साहित्यिक युवा समूह	५२
३.१.२.३. लक्ष्मीस्मृति साहित्य समाज	५६
३.१.२.४. आदर्श साहित्य समाज	६१
३.१.२.५. मञ्जरी साहित्य सङ्गम	६५
३.१.२.६. मध्यबिन्दु साहित्यिक समाज	६८
३.१.२.७. नवलपरासी साहित्य समाज	७१
३.१.२.८. साहित्य कुञ्ज नवलपरासी	७४
३.२. साहित्येतर सङ्घ-संस्थाका साहित्यिक कार्यहरू	७६
३.२.१. विजय विकास स्रोत केन्द्र	७६
३.२.२. अफिसर्स क्लब, नवलपरासी	७८
३.२.३. थारु कल्याणकारी सभा	८०
३.२.४. विजय एफ.एम.	८१

3.2.५. मध्यबिन्दु एफ.एम.	८२
3.2.६. कर्मचारी मिलन केन्द्र	८३
3.3. नवलपरासी जिल्लाबाट प्रकाशित साहित्यिक पत्रपत्रिकाहरू	८४
3.3.१. पृष्ठभूमि उठान	८४
3.3.2. नयाँ कदम	८५
3.3.3. त्रिवेणी	८५
3.3.४. लालीगुराँस	८६
3.3.५. सौदामिनी	८७
3.3.६. देवचुली	८८
3.3.७. हिमायती	८८
3.3.८. इन्द्रधनुष	९०
3.3.९. इन्दु	९०
3.3.१०.मिमिरे	९१
3.3.११. सिर्जनाका फूलहरू	९१
3.3.१२. मञ्जरी	९२
3.3.१३. आदर्श	९२
3.3.१४. प्रसून	९३
3.3.१५. सम्मिश्रण	९४
3.3.१६. धरा	९४
3.3.१७. भावाञ्जलि	९५
3.४. निष्कर्ष	९६

परिच्छेदः चार

४. नवलपरासी जिल्लाका प्रमुख प्रतिभाहरू र तिनका प्रमुख कृतिहरूको सामान्य परिचय	९७-१२६
४.१. नवलपरासीका प्रमुख कवि र काव्यको परिचय	९७
४.१.१. महाकाव्यकार र महाकाव्य	९७
४.१.१.१. रामनाथ खनाल र उनका महाकाव्यहरू	९७
क) प्रजातन्त्रोदय महाकाव्य	९८

ख) पाण्डु महाकाव्य	८८
४.१.१.२ सदानन्द अभागी र उनका महाकाव्यहरू	८८
क) तीन युगः एक कथा महाकाव्य	१००
ख) अग्निज्वाला महाकाव्य	१००
४.१.२. खण्डकाव्य र खण्डकाव्यकारहरू	१०१
४.१.२.१. केशवराज शर्मा डुम्रे र उनको नारी लघुकाव्य	१०२
४.१.२.२. केदारनाथ उपाध्याय र उनको संसारदेखि लाग्छ सारै उराठ काव्य	१०२
४.१.२.३. कवि सदानन्द अभागी र उनको जीवन लीला खण्डकाव्य	१०३
४.१.२.४. श्यामप्रसाद न्यौपाने र भौंसीकी रानी खण्डकाव्य	१०४
४.१.३. कवि र कविता सङ्ग्रह	१०५
४.१.३.१. कृष्ण कंडेल र उनको बुद्धका आँखामा देश कविता सङ्ग्रह	१०५
४.१.३.२. गोविन्दराज विनोदी र मेरो वर्तमानता कविता सङ्ग्रह	१०६
४.१.३.३. बाबुराम लामिछाने र प्रतिद्वन्द्वीको खोजी कविता सङ्ग्रह	१०७
४.१.३.४. पुष्पराम कोइराला र उनको विहानी र आकाश कविता सङ्ग्रह	१०७
४.१.३.५. एकनारायण पौडेल र उनको बादलका चोटहरू कविता सङ्ग्रह	१०८
४.१.३.६. सदानन्द अभागी र उनको आफ्नै ब्यथाहरू कविता सङ्ग्रह	१०८
४.१.३.७. भूपेन्द्र शर्मा भट्टराई र उनको रिक्तो गिलास र अनारका आँखाहरू कविता सङ्ग्रह	१०८
४.१.३.८. गोविन्दराज विनोदी र उनको अविश्रान्त कविता सङ्ग्रह	११०
४.१.३.९. चेतनारायण भूसाल र उनको खण्डहर कविता सङ्ग्रह	१११
४.१.३.१०. कृष्णदेवी शर्मा (श्रेष्ठ) र उनको सृष्टि सौगात कविता सङ्ग्रह	११२
४.१.३.११. लोकनाथ खरेल र उनको अक्षरयात्री कविता सङ्ग्रह	११२
४.१.३.१२. गोविन्दराज विनोदी र उनको हिमस्पर्श कविता सङ्ग्रह	११३
४.२. गजल र गजलकारहरू	११४
४.२.१. खगेन्द्रप्रसाद बस्याल र उनको दैलातुङ् फाँटबाट शुरुभएको यात्रा	११४
४.२.२. डा. घनश्याम न्यौपाने र उनको यो मौसम	११५
४.२.३. गोविन्दराज विनोदी र उनको निर्मम-निर्मम घडीहरू	११६
४.२.४. गोरखसागर खत्री र उनको फूल मुस्कुराउदा	११६

४.२.५. नवलपरासीका समसामयिक गजलहरू	११०
४.३. नाटक र नाटककार	११०
४.३.१. गोपी सापकोटा र उनको खरानी नाट्य सङ्ग्रह	११८
४.४. समालोचना र समालोचनाकार	११८
४.४.१. नारायणप्रसाद खनाल र उनको केही रहर केही ठहर समालोचना सङ्ग्रह	११८
४.४.२. नारायणप्रसाद खनाल र उनको समीक्षा प्रहर-प्रहरका समालोचनात्मक सङ्ग्रह	१२०
४.४.३. नारायणप्रसाद खनाल र उनको समस्या पूर्ति परम्परामा लेखनाथका कविता काव्य, समालोचना	१२०
४.५. कथा र कथाकारहरू	१२१
४.५.१. रामहरि अधिकारी र उनको बाबुको चेलो कथा सङ्ग्रह	१२२
४.५.२. सदानन्द अभागी र उनको पश्चातापको आँसु कथा सङ्ग्रह	१२२
४.५.३. कृष्णादेवी शर्मा र उनको घरबेटी भाउजू कथा सङ्ग्रह	१२२
४.६. उपन्यास र उपन्यासकार	१२३
४.६.१. गिरिराज गिरी र उनको सफलता उपन्यास	१२३
४.६.२. सदानन्द अभागी र उनको जीवन लीला उपन्यास	१२४
४.६.३. हरि बस्ताकोटी र उनको विरानिएका पाइलाहरू उपन्यास	१२४
४.७. नवलपरासी जिल्लाका निबन्ध र निबन्धकारहरू	१२५
४.७.१. हुमकान्त पाण्डे र उनको आँसुका अक्षरहरू निबन्ध सङ्ग्रह	१२५
४.७.२. नारायणप्रसाद खनाल र उनको नारायणीका लहर-लहरमा निबन्धन्	१२५
४.८. निष्कर्ष	१२६

परिच्छेद: पाँच

५. निष्कर्ष	१२७-१३१
५.१. परिचय	१२७
५.२. परिच्छेद: एकको निष्कर्ष	१२७
५.३. परिच्छेद: दुईको निष्कर्ष	१२७

५.४.	परिच्छेदः तीनको निष्कर्ष	१२७
५.५.	परिच्छेदः चारको निष्कर्ष	१२८
५.५.	समग्र निष्कर्ष एवम् उपसंहार	१२८

सङ्क्षेपीकृत शब्दसूची

यस शोधपत्रमा प्रयोग गरिएका शब्दहरूको सङ्क्षेपीकृत रूप यसप्रकार छ :

इ.सं.	इस्वी संवत्
उ.मा.वि.	उच्च माध्यमिक विद्यालय
काठ.	काठमाडौं
कि.मी.	किलो मिटर
को.ले.नि.का.	कोष तथा लेखा नियन्त्रण कार्यालय
गा.वि.स.	गाउँ विकास समिति
जि.वि.स.	जिल्ला विकास समिति
डा.	डाक्टर
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
त्रि.सा.प.	त्रिवेणी साहित्य परिषद्
न.प.	नवलपरासी
नि.	निर्देशक
ने.रा.प्र.प्र.	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
पृ.	पृष्ठ
प्रका.	प्रकाशक
प्रा.वि.	प्राथमिक विद्यालय
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
वि.सं.	विक्रम संवत्
वि.सा.सू.स.सं.	विजय सामुदायिक सूचना तथा सञ्चार सहकारी संस्था
सं.	संस्करण
सम्पा.	सम्पादक
स्व.	स्वर्गीय
सा.प्र.	साभ्ना प्रकाशन